

STAFFAN PETTERSSON

Parodi på moralfilosofi?

I en artikel med rubriken "Lyckopiller förbättrar världen" (DN 2/6/96) argumenterar Torbjörn Tännsjö för att sökandet efter det perfekta lyckopillret bör gå vidare. Tännsjö hävdar att lyckopillret är eftersträvansvärt om dess effekter svarar mot våra mest "rosiga skildringar" av lyckan, om det saknar biverkningar samt om det inte blir ett substitut för sociala framsteg. Varje förnuftig människa borde bruka det. Har han rätt? Är mänskligheten betjänt av en lyckodrog? Jag tror inte det.

Tännsjö är hedonist. Det meningsfulla livet är för honom det lyckliga livet. Inget annat än lycka har intrinsiskt värde. "Visst kan det vara värt att sträva efter kunskap, självförverkligande, perfektion av olika slag – men bara i den mån det skapar lycka".

Det är inte klart hur Tännsjö använder begreppet lycka, men det förefaller vara ekvivalent med begrepp som lust, njutning och tillfredsställelse, något som bekräftas i hans bok *Vårdetik*. Där finner man att Tännsjö "tenderar åt att acceptera den [hedonismen] i dess 'råa', rent kvantitativa form, utan avseende på olika kvaliteter hos lyckan". Begreppet lycka används således i en snäv, för att inte säga, kontra-intuitiv bemärkelse. Är Tännsjös användning av begreppet lycka försvarbar? Det är tveksamt.

Harald Ofstad urskiljer åtminstone två dimensioner i lyckoupplevelsen, varaktighet och intensitet, och pekar på det omöjliga i att objektivet avgöra vilken dimension som ska tillmätas störst betydelse vid en kvantifiering av lycka. Om jag föredrar en varaktig lycka med låg intensitet framför en mer intensiv och mindre varaktig lycka så är det till sist ett uttryck för en subjektiv värdering (se Ofstads bok *Ansvar och handling*). Upplevelserna av lycka är kvalitativt olika och därför inkommensurabla.

Detta tycks inte vara ett problem för Tännsjö. Genom att bortse från den kvalitativa dimensionen eliminerar han förvisso inkommensurabiliteten olika former av lust/lycka/njutningsupplevelser emellan, men till vilket pris? Tännsjös lyckobegrepp blir fullkomligt intetsägande. Det rymmer allt från den enklaste upplevelsen av lust till den mest euforiska lycka!

Trots detta hävdar Tännsjö att lyckopillret är eftersträvansvärt om det svarar mot våra mest rosiga skildringar av lyckan. Vilka skildringar är det? Ger han något exempel? Nej. Jag misstänker att det endast är ett försök att skapa övertygelse hos läsaren. Om Tännsjö vill vara konsekvent i sin ickekvalitativa hållning borde alla skildringar av lyckan duga lika bra.

En följd av den ickekvalitativa synen på lycka är att lyckopillret inte kan sägas skilja sig från andra njutningsmedel. Påsen med lakritsremmar blir de facto en påse med lyckoremmar. Att Tännsjö väljer Prozac som utgångspunkt för lyckopillret verkar helt godtyckligt. Godtycklig blir också själva lyckopillerforskningen. Vilka kriterier ska den styras av? Vilka argument kan ges för att den konstgjorda lyckan ska anses vara lika god som annan lycka?

Tännsjö ger inga argument. Således visar han heller aldrig att hans tes följer av hans resonemang. Även om vi går med på att lyckopillret är av godo för oss om det vore möjligt, så följer det inte därav att sökandet efter det perfekta lyckopillret bör gå vidare. Vi kan mycket väl gå med på det förra men samtidigt anse att lyckopillret är orealiserbart och därför inte värt att söka efter.

Är Tännsjös resonemang konsistent? Kan det perfekta lyckopillret försvaras utifrån antagandet att lycka är det enda som har intrinsiskt värde? Det är tveksamt.

Tännsjö hävdar att det perfekta lyckopillret är eftersträvansvärt om "det höjer vårt välbefinnande, utan att förstöra våra liv eller tillfoga oss personlighetsstörningar". Om Tännsjö vill vara konsekvent här borde han endast avse personlighetsstörningar som direkt eller indirekt medför hedonistisk förlust. Gör han det? Det verkar inte troligt. Även om han gör det – är det en rimlig användning av begreppet "personlighetsstörning"? Lyckopillret kan ju tänkas förändra min personlighet så till den grad att jag inte längre kan sägas ha några likheter med den person jag var tidigare. Kan Tännsjö verkligen förneka att detta skulle vara en personlighetsstörning? Det kanske han kan, han kan påstå att

personlighetsstörningar inte är detsamma som personlighetsförändringar, att han godtar de senare men inte de förra. Så långt i konsekvensens namn. Men, är det verkligen så Tännsjö resonerar? Jag ska låta det vara osagt. Jag nöjer mig med att konstatera att som en följd av denna distinktion blir alla personlighetsförändringar acceptabla. Detta ger mig ett gott skäl till att tacka nej till lyckopillret – jag kan aldrig säkert veta att just jag blir lycklig av att bruka det!

Vad menas med biverkningar som förstör våra liv? Att lyckopillret inte får göra oss olyckliga står ju utom allt rimligt tvivel. Kan man tänka sig andra biverkningar som förstör våra liv? Varför inte. Anta att jag genom lyckopillrets försorg är lyckligare än någonsin. Anta också att en av lyckopillrets biverkningar, den enda, är att jag kommer att dö i förtid. Det blir en smärtfri, lycklig, död. Denna biverkning kan väl sägas förstöra mitt liv utan att göra mig olycklig. Eftersom Tännsjö inte godtar biverkningar som förstör våra liv kan han heller inte godta denna biverkning. Men, varför inte? Den gör mig ju inte olycklig! Eller menar Tännsjö att också liv har intrinsikalt värde?

Lyckopillret får heller inte göra människor passiva och på det viset motverka sociala rörelser för rättvisa. "Om människor som är förtryckta, som lever under miserabla levnadsbetingelser, får ett lyckopiller, så förbättras kanske deras liv. Men det kunde bli ännu mycket bättre om världen blev rättvis." Problemet löser sig till lyckopillrets fördel genom att lyckliga människor, enligt Tännsjös egen erfarenhet, är mer handlingsförmögna än olyckliga, "det är melankolin, depressionen och ångesten som gör människor passiva".

Men, vilket värde har det för Tännsjö att lyckliga människor är mer handlingsförmögna än olyckliga? Ska man ha *egen* kapacitet till lycka? Och hur ska vi förstå bugningen för rättvisan? Som en politisk eftergift? Kohandel? Tännsjö kan ju knappast anse lyckopillret försvarbart *endast* om det befrämjar sociala rörelser för rättvisa. Det kan ju visa sig att den lyckligaste värld vi kan skapa med lyckopillrets hjälp, förvisso innehåller mer lycka än den värld vi kan skapa förutan det, men att den också innehåller mer social orättvisa. Borde inte Tännsjö godta denna konsekvens? Eller menar han att lyckan bör vara jämlikt fördelad? I så fall – har också jämlikhet intrinsikalt värde?

Man kan fråga sig om inte Tännsjös antagande, att lyckliga människor är mer handlingsförmögna än olyckliga, endast är ett sätt att rättfärdiga lyckan. Det underliggande antagandet måste ju vara att

de dessutom gör "rätt" handlingar, rätt i Tännsjös bemärkelse, att lyckliga människor blir hedonistiska utilitarister. Finns det några belägg för det? Det är tveksamt. Antagandet är ad hoc.

Tännsjö accepterar Nozicks upplevelsemaskin. Denna, som är ett tankeexempel, fungerar i korthet så att den som brukar den flyter omkring i en bassäng under det att han eller hon stimuleras till att uppleva lycka och framgång.

Tännsjö frågar oss om vi skulle vara beredda att acceptera upplevelsemaskinen. Han konstaterar att många skulle tacka nej. Efter en stund inser han emellertid att frågan är fel ställd. "Också om vi faktiskt skulle avvisa upplevelsemaskinen kan det ju hända att den vore bra för oss. Vi fattar ju ofta okloka beslut när det gäller våra liv. Vi vet inte alltid vårt bästa." En obehaglig tanke dyker upp. Är Tännsjö beredd att tvinga i mig lyckopillret? Är det till och med så att han bör göra det? Det kommer ju att göra mig lycklig! Det låter suspekt.

Tännsjö kan möjligen hävda att han bör ta hänsyn till mina önsningar, i det här fallet att inte vilja ta lyckopillret, och att han inte bör göra något mot min vilja, att han bör respektera min autonomi. Men, i så fall intar han en preferensutilitarisk ståndpunkt och preferensutilitarismen avvisar han ju i andra sammanhang (se *Värdetik*).

En intressant parallell erbjuder sig. I en artikel i *Tidsskrift för politisk filosofi* (2/97) antyder Tännsjö att det är viktigare att människor får fatta "okloka beslut" själva än att någon annan fattar bra beslut åt dem. I så fall borde väl Tännsjö, om han har rätt i att de flesta skulle tacka nej till den konstgjorda lyckan, anse att vi bör lägga ned lyckopillerprojektet helt och hållet, alldeles oavsett om det är bra eller dåligt för oss.

Nå. Låt mig i stället fråga – är allt lidande verkligen av ondo? Var en Kierkegaards eller en Kafkas liv och lidande meningslöst? Borde vi ha gett dem lyckopiller om det hade varit möjligt? Att Tännsjö går på den linjen verkar uppenbart i det han skriver: "om de olyckliga genierna tar Prozac och upphör med sitt skapande kan vi säkert leva bra utan deras bidrag. Jag tror också att deras närstående skulle välkomna en sådan lösning. Olyckliga genier är inte lätta att tas med!". Detta är en högst illasmakande paternalism!

Man kan fråga sig vari skillnaden består mellan den "skönandliga snobbism" som Tännsjö avvisar i sin artikel och hans egen lyckoperfektionism? "Snobbisten" må sträva efter att tänja på gränserna för det

mänskligt möjliga eller vad det vara månnde. Tännsjö strävar efter lycka. Den olyckliga människans liv är för honom mindre värt att leva än den lyckligas. Men, på vilket sätt är hedonistens val av lycka som alltings mått mer rättfärdigat än "snobbistens" val?

Ett visst mått av lidande är väl i alla händelser nödvändigt. Den fysiska smärtan har en uppgift som kroppens varningssignal. När det gäller den heta spisplattan säger den – ryck undan handen! Delar av den psykiska smärtan har en liknande funktion. Dessa olustupplevelser har till sitt främsta syfte att bevara människan oskadad, vilket kan sägas vara en garanti för framtida lycka.

Det perfekta lyckopillret borde således endast motverka olust i alla situationer där den inte är önskvärd. Men, är det tänkbart med ett lyckopiller som gör skillnad mellan önskvärd och icke önskvärd olust? Ett piller som gör skillnad mellan den meningslösa huvudvärk som kallas migrän och den huvudvärk som signalerar verklig fara, den som orsakas av en hjärntumör? mellan den smärta som framkallas av vårt dåliga samvete efter att ha behandlat en annan människa illa och den smärta som framkallas av en depressiv läggning? Det är inte troligt.

Är det inte snarast en risk att människor, om de får tillgång till perfekta lyckopiller, kommer att använda dem för att motverka alla former av olust? Att lyckopillret, paradoxalt nog, skulle bli kontraproduktivt beträffande lycka, så att inte ens en (klok) hedonist borde önska sig det?

Det perfekta lyckopillret framstår, inte bara som orealiserbart, utan också som icke önskvärt. Att det svårligen låter sig försvaras, ens på hedonistiska grunder, visar sig genom att Tännsjö glider över mot en flerdimensionell teori om livets mening, där, förutom lycka, liv, jämlikhet och mänsklig aktivitet tycks tillskrivas intrinsiskt värde. Genom att spela på dessa värden kan Tännsjö undvika en konfrontation med de mest absurda konsekvenserna av ett lyckopiller och av hans egen hedonistiska utilitarism. Han kan skapa en övertygelse hos läsaren om det perfekta lyckopillrets förträfflighet. En övertygelse grundad på falsk tro.

Man kan undra om Tännsjös artikel är allvarligt menad. Hans resonemang framstår närmast som en parodi på utilitaristisk moralfilosofi!